

SANTRAUKA. Nuo filosofo, rašytojo, Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaro Vydūno (1868–1953) mirties prabėgo daugiau kaip 70 metų. Apie jo kūrybą yra publikuota nemažai mokslinių darbų, perleidžiami šio rašytojo veikalai, nuolat rengiamos konferencijos, kuriose analizuojamos filosofo išsakytos mintys, neprarandančios aktualumo ir šiandien. Todėl tikėtis atrasti naujų šaltinių – dar neskelbtų laiškų ar memuarų, kai viskas, atrodytų, jau surinkta ir susisteminta, – yra sunku. Ir vis dėlto retkarčiais viename ar kitame archyve pavyksta aptikti svarbių dokumentų, susijusių su Vydūno asmeniu. Šiame straipsnyje aptariami kompozitoriaus ir muzikologo Juozo Žilevičiaus ryšiai su legendiniu Mažosios Lietuvos mąstytoju ir pateikiami niekam nežinomi šio muziko atsiminimai, suteikiantys galimybę giliau pažvelgti į Vydūno muzikinę veiklą.

RAKTAŽODŽIAI: Vydūnas, Juozas Žilevičius, muzika, daina, choras.

VYDŪNO IR JUOZO ŽILEVIČIAUS DRAUGYSTĖ

Apie Vydūną Juozas Žilevičius¹ išgirdo, matyt, tada, kai, panaikinus spaudos draudimą, pradėjo skaityti lietuviškus laikraščius, vargonininkauti Plungės bažnyčioje ir domėtis lietuvių muzikine literatūra. Tuo metu jis jau buvo susipažinęs su šio filosofo bei jo brolio Alberto Storostos dainomis, vieną kitą jų atlikdavo su bažnytiniu choru, tačiau kada pamatė patį Vydūną, šiandien sunku pasakyti. Galima spėti, jog pirmą kartą Žilevičius, jau Petrogrado konservatorijos absolventas, išvydo jį Kaune 1920 metų gegužės mėnesį, Meno parodos atidarymo metu. Tada buvo surengtas ne tik lietuvių kompozitorių koncertas, bet ir Vydūno paskaitų „Tautos gyvata“ ciklas (Kauno kronika 1920).

¹ Juozas Žilevičius (1891–1985) – vargonininkas, choro dirigentas, kompozitorius, muzikologas, pedagogas, pirmosios lietuviškos simfonijos ir pirmojo lietuviško noneto autorius, pirmosios Dainų šventės Lietuvoje iniciatorius, muzikologijos archyvo įkūrėjas. 1919 metais baigė Petrogrado konservatoriją, 1920–1924 metų dirbo Kaune, 1924–1928 metų – Klaipėdoje. 1929 metais apsigyveno JAV, kur tęsė Lietuvoje pradėtus darbus.

Laikinojoje sostinėje Vydūnas visada buvo laukiamas. Dramos teatras statė jo veikalus, o įvairios organizacijos kviesdavosi jį pasidalyti mintimis apie jaunos Lietuvos valstybės ateitį. 1922 metų gegužės 26–27 dienomis filosofas čia lankėsi su keliomis paskaitomis – „Tautų žuvinimas ir atsigavimas“ ir „Naujoji kultūra“. Rotušės vos sutalpino norinčiuosius pasiklausyti svečio iš Tilžės.

Šiose paskaitose rašytojas perspėjo lietuvius – tautos, kurios „pasiduoda greito pasipelnymo karščiui, kurioms stoka pastangų nuolat kurti, net paprasčiausią darbą dirbant, stovi iširimo kryžkelėj. O tos tautos, kurios yra giliai sutapusios su savo žeme ir kurios išlaikė kūrybos galią, išsilaiko, atgimsta“ (Vydūno paskaita 1920). Šios mintys įstrigo ne vienam klausytojui, reikia manyti, ir Vydūno gerbėjui Žilevičiui, o jei šis ir negalėjo visų paskaitų išklausyti, tai kaip Švietimo ministerijos Meno skyriaus viršininkas privalėjo dalyvauti 1923 metais lapkričio mėnesį įvykusioje Tautos teatro, vadovaujamo režisieriaus Antano Sutkaus, atkūrimo šventėje, į kurią specialiu kvietimu atvyko ir Vydūnas. Ta proga jis trečią kartą kauniečius pakvietė į savo paskaitas „Meno esmė ir jos dirvonai“, „Meno ir kultūros eiga“, „Kuri drama mums reikalinga“, kurios tų metų lapkričio 12–14 dienomis vyko Kauno muzikos mokyklos patalpose Maironio g. 3. Filosofas į Kauną užsukdavo ir važiuodamas į kitus miestus – Dotnuvą, Marijampolę, Vilnių, kur jo laukdavo pilnos klausytojų salės, tad laikinosios sostinės meno bendruomenei šis kultūros veikėjas ir tautos dvasios žadintojas buvo gerai žinomas.

1924 metais Žilevičiui apsigyvenus Klaipėdoje, jo susitikimai su Vydūnu tęsėsi ir tapo dažnesni. Mat Klaipėdos konservatorijos direktoriaus Stasio Šimkaus kvietimu filosofas pradėjo dėstyti meno istoriją bei estetiką, tai liudija išlikęs judviejų susirašinėjimas (Petrauskaitė 1988). Žilevičius iš anksto žinojo direktoriaus ketinimus įtraukti Tilžės Giedotojų draugijos choro vadovą į mokymo procesą, galbūt, priimti šį sprendimą jį paragino ir apie tai informavo mokinius bei „Muzikos meno“ skaitytojus savo redaguojamame žurnale: „Rašytojas Vydūnas paskaitas iš kultūros istorijos pradėjo gruodžio mėn. 13 d.“ (Margumynai 1924). Dėstomą kursą Klaipėdos konservatorijoje filosofas dažnai derino su kitų organizacijų kvietimais, kad per vieną apsilankymą būtų galima atlikti kelis įsipareigojimus. Taip įvyko ir tą kartą – 1924 metų pabaigoje, kada Vydūnui ir jo kūrybai buvo skirti keli renginiai. Gruodžio 11 dieną iš Kauno atvykęs Vytautas Bičiūnas² perskaitė klaipėdiečiams paskaitą apie šio filosofo dramos veikalus „Kaip suprasti Vydūną?“, kuri buvo tarsi įžanga į po kelių dienų Tautos teatro parodytą jo „Vaidilutę“. Nežinia, ar šis klausėsi Bičiūno paskaitos, bet kauniečių spektaklį Klaipėdoje tikrai žiūrėjo (V. Bičiūno paskaita 1924).

² Vytautas Pranas Bičiūnas (1893–1943) – dailininkas, teatro veikėjas, rašytojas, dailės ir literatūros kritikas, politinis veikėjas.

Paskaitos Klaipėdos konservatorijoje tęsėsi pirmąjį 1925 metų pusmetį. Joms Vydūnas naudojo „šviesos paveikslus“ – skaidres, už kurias mokykla, kaip už metodinę literatūrą, skirdavo lektoriui papildomą pinigų sumą, taip pat aprūpindavo jį techninėmis priemonėmis. Vydūno paskaitomis buvo susidomėjusi ir Donelaičio draugija, todėl už tam tikrą mokesťį jų pasiklausyti galėjo jos nariai ir kiti menu besidomintys klaipėdiečiai. 1926 metų rudenį filosofas dalyvavo Klaipėdos lietuvių choro šventėje ir spalio 16 dieną skaitė paskaitą „Siela ir balsas“ (Gerbiam. Vydūnas 1926), po savaitės – „Aukuro“ draugijos surengtoje švietimo savaitėje ir analizavo temą „Lietuvių menas – muzikos ir kalbos menas“, kurioje apžvelgė XVI–XVIII amžiaus Mažosios Lietuvos literatūrą („Aukuro“ švietimo savaitė 1926). 1927 metų vasario 12 dieną Luizės gimnazijos salėje filosofas apžvelgė lietuvių muzikos raidą, apibūdino, kuo ji skiriasi nuo kitų tautų muzikos. Galima spėti, kad šią paskaitą inicijavo Žilevičius, tais metais Klaipėdos konservatorijoje pradėjęs dėstyti lietuvių muzikos istoriją. Šiai minčiai, matyt, pritarė ir Antanas Vaičiūnas³, sutikęs su Klaipėdos Giedotojų draugijos choru iliustruoti Vydūno kalbą lietuviškos muzikos koncertu.

Kitą dieną Vydūnas dalyvavo „Aidos“ choro surengtoje žiemos šventėje, kurioje buvo suvaidinta jo linksma sceninė pjesė „Kur protas“. Šioje šventėje rašytojo taip pat buvo prašoma paskaityti paskaitą, ir jis sutiko pakalbėti apie demokratiškiausią muzikos žanrą – dainą. Rašytojas akcentavo: „<...> daina švelninanti žmogaus būdą ir kelianti jame tikrą žmogiškumo jausmą. Daina tiek paveikianti į žmogų, kad tik per ją jis gauna pažinti viską, kas aplink jį yra, tik per ją jis sueina su gamta, tik dainų skambėjimas atveria žmogaus sielos gelmes“ (Aidos žieminė šventė 1927). Tą pačią dieną Klaipėdoje įvyko ir Mažosios Lietuvos lietuvių Dainų šventės rengimo komiteto posėdis, kuriame, panašu, irgi dalyvavo Vydūnas, nes jam, kaip šios šventės garbės pirmininkui, ir Vaičiūnui, kaip chormeisteriui, buvo pavesta galutinai suderinti repertuarą ir patikrinti užsiregistravusius chorus (Maž. Liet. Lietuvių... 1927). Be šių asmenų sutikimo tokio sprendimo nebūtų buvę galima priimti.

Pirmoji Mažosios Lietuvos Dainų šventė prasidėjo 1927 metų birželio 5 dieną Sekminių pamaldomis. Po jų renginio organizatoriai, tarp jų ir Vydūnas, skubėjo į priplauką pasitikti 106 su laivu „Estonia“ atplaukusią Amerikos lietuvių, kurių dalis pasiliko Klaipėdoje (Amerikiečių ekskursija 1927). Antrąją Sekminių dieną įvyko 15-os chorų pasirodymas. Tarp svečių iš Katyčių, Kretingos, Natkiškių, Palangos, Pagėgių, Plikių, Rusnės, Tauragės, Šilutės buvo galima išvysti ir iš Tilžės atvykusius Giedotojų draugijos choristus, kuriems vadovavo Vydūnas. Jam teko

³ Antanas Vaičiūnas (1890–1932) – dainininkas (bosas), choro dirigentas. 1922–1923 metų dainavo Valsybės operoje Kaune, vadovavo Šaulių sąjungos mišriam chorui, 1924–1929 – gyveno ir dirbo Klaipėdoje: vadovavo „Aidos chorui“, Klaipėdos krašte įsteigė apie 20 Giedotojų draugijos chorų, kuriuos kuravo, su jais statė operetas ir ištraukas iš operų.

diriguoti ir jungtiniam chorui, ir gausiai susirinkusiai publikai pasakyti įkvepiančią kalbą apie giesmės bei dainos reikšmę žmogaus gyvenime.

Klaipėdiečiai kasmet prisimindavo Vydūno gimtadienį, o 1928 metais jis tapo ypatingas – filosofui sukako 60 metų. Ta proga Miesto teatre buvo surengtas iškilmingas minėjimas ir Žilevičiaus parengtas koncertas, tik gaila, kad dėl savo kuklumo jame nedalyvavo pats jubilatas. Renginio dalyviai buvo sutrikę, tačiau greitai susiorientavo ir išsiuntė jam sveikinimo telegramą su daugybe parašų (Vydūno iškilmės Klaipėdoj 1928).

Nežinia, ar Žilevičius buvo išsamiai susipažinęs su Vydūno teoriniais darbais, jo mintimis apie meną, tačiau savo archyve turėjo jo dainų ir giesmių rinkinius, nepraleisdavo progos, jam atvykus į Klaipėdą, pasišnekučiuoti. Vertino Vydūną ir Žilevičiaus mokiniai, ypač vyresnio amžiaus, pavyzdžiui, Stasys Santvaras ir Juozas Strolia. Buvę klaipėdiečiai su rašytoju palaikė ryšius ir pokario metais, atsidūrę Vokietijoje. Neužmiršo Vydūno ir Žilevičius, 1929 metais apsigyvenęs JAV ir pradėjęs iš naujo kaupti muzikologijos archyvą. Kurį laiką tarp jų netgi vyko susirašinėjimas, apie ką byloja šiame archyve išlikę du Vydūno laišukai. Iš jų galima spręsti, kad Mažąją Lietuvą iš už Atlanto pasiekė ir Žilevičiaus chorinių dainų natos.

Žilevičius tarp Amerikos lietuvių buvo laikomas bene geriausiu Vydūno muzikinės veiklos žinovu, todėl Aleksandras Merkelis⁴, planavęs apie filosofą parašyti knygą, paprašė jį pagalbos:

Didžiai Gerbiamas Profesoriau,

Baigiu ruošti didelę monografiją apie Vydūną. Ją ruošdamas, susidūriau su stoka Vydūno veikalų. Tad kreipiuosi į Tamstą, prašydamas man pranešti, gal turite kurių Vydūno veikalų ir galėtumėte man juos paskolinti.

Tamstai esant Klaipėdos konservatorijos direktoriumi, be abejo, teko turėti artimesnių santykių su Vydūnu, ir būčiau didžiai dėkingas, jei Tamsta apie jį man parašytum savo atsiminimus.

Keliasdešimt metų Vydūnas Lietuvių Giedotojų Draugijoje sėkmingai reiškėsi kaip chorvedys, yra išleidęs du giesmių rinkinėlius. Aš, nebūdamas muzikos specialistas, negaliu įvertinti Vydūno muziko ir jo muzikinę veiklą Lietuvių Giedotojų Draugijoje tevertinu tik tautiniu bei visuomeniniu požiūriu. Gal sutiktumėt man parašyti savo vertinimą Vydūno kaip muziko. Tamsta esi žymiausias lietuvių muzikologas ir Tamstai tai lengviausia ir geriausia padaryti.

⁴ Aleksandras Merkelis (1907–1994) – literatūrologas, rašytojas, žurnalistas, visuomenininkas. Baigęs VDU, mokytojavo, dirbo Eltos ir „Lietuvos aido“ redakcijose, taip pat Lietuvos Respublikos Prezidento asmeniniu sekretoriumi. 1944 metais pasitraukė į Vokietiją, 1949 – į JAV. Parašė apybraižas apie Simoną Daukantą ir Motiejų Valančių, pjesių, radijo vaidinimų, 1948 metais redagavo jubiliejinę knygą „Vydūnas“.

Laukdamas Tamstos malonaus atsakymo, siunčiu savo geriausius linkėjimus ir reiškiu didžią pagarbą. (Merkelio laiškas Žilevičiui 1957)

Žilevičius atsiliepė į šį prašymą ir po kurio laiko išsiuntė Merkeliui mašinėle spausdintus trijų puslapių atsiminimus.

JUOZO ŽILEVIČIAUS ATSIMINIMAI APIE VYDŪNĄ

Šalia savo literatūrinės veiklos Mažajoje Lietuvoje Vydūnas veikė ir muzikos srityje. Būtent tokios muzikos, kuri reiškėsi choruose, ten šalia melodijos svarbiausią vaidmenį vaidino žodžiai. Vydūnas gerai suprato savo tautiečių dvasią, nuotaikas ir svetimybų įtakas, atsargiai ėjo į jų sielos gelmes, skiepydamas lietuviškos dainos pamėgimą, o per ją ir tautinį atgimimą. Vydūnas, nebūdamas muzikos specialistas pilnoje prasmėje to žodžio, turėjo kuklias žinias, tokias, kokias gauna Vokietijoje pradžios mokyklų mokytojai. Savaiame aišku, tokiuose atsitikimuose gabesni daugiau parodo sumanumo, silpnesnieji – vis tik pajėgia numatytą programą praeiti. Vydūnas buvo vienas tų, kurie gautas žinias sugebėjo plačiau panaudoti.

Gyvenant Klaipėdoje, kai jis skaitydavo Konservatorijoje iš meno srities paskaitas, tankiai tekdavo išsikabėti ir apie lietuviškas dainas, mūsų liaudyje vartojamas. Jis buvo tam tikros krypties filosofijos sekėjas, ne visada patenkindavo mūsų liaudies dainų tekstai jo supratimą. Tankiai pasakydavo, jog tokia ar tokia daina jo apylinkės tautiečiams netinkanti. Už tai, kai jis dainuodavo su choru ar leido savo dainų rinkinius, atsargiai rinkdavo tekstus, juos persijodavo ir skrupulingai taisydavo vieną kitą žodį ar sakinėlį. Kitaip sakant, pritaikydavo saviesiems ir tada tik paleisdavo viešumon. Apie tai jis pats dainų rinkinyje „Lietuvos aidas“ (1904) įžangoje rašo: „Dainų žodžiai daugiau ar menkliau taisyti. Priežastis tam lengvai sumanoma. Daina, kuri tarp ypatingų ramių sąlygų pražydusi ir ten savo dovanas dalinusi, turi ir tokiems žmonėms savo gražumu apsireikšti, kurių pajautimas yra kultūros gyvenimo atšipintas. Kad ir tokiems žmonėms dainos patikt galėtų, tai reikalinga tvirtesnio ritmo ir trumpesnio minčių suglaudimo, gal ir jų pakėlimo į aplamesnį sumanymą. Berods, per tai kelinta dainelė ir daug gražumo prapuldė...“ Melodijos ir tekstai imti iš Juškos⁵, Tetznerio⁶, Nesselmanno⁷, Bartscho⁸ ir kitų lietuviškų liaudies dainų šaltinių. Panašiai jis elgėsi ir su melodijomis. „Lietuvos

⁵ Antanas Juška (1819–1880) – kunigas, tautosakininkas. Užrašė apie 7 000 dainų tekstų ir apie 2 000 melodijų. Daugumą jų paskelbė knygoje: „Lietuviškos dainos“ (3 t., 1880–1882), „Svotbinė rėda veliuonyčių lietuvių“ (1880), „Lietuviškos svotbinės dainos“ (2 t., 1883).

⁶ Franz Oscar Tetzner (1863–1919) – vokiečių tautosakininkas, domėjosi Rytų Vokietijoje gyvenančiomis etninėmis mažumomis, buvo pramokęs lietuviškai. Su žmona Helene išvertė į vokiečių kalbą lietuvių dainų rinkinį „Dainos, litauische Volksesänge, mit Einleitung, Abbildungen und Melodien“ (1897).

⁷ Georg Nesselmann (1811–1881) – vokiečių filologas, baltistas, lietuvių kalbos tyrinėtojas, Karaliaučiaus profesorius. Išleido rinkinį „Lietuvių liaudies dainos“ (*Litauische Volkslieder*, 1853).

⁸ Christian Bartsch (1832–1890) – Mažosios Lietuvos tautosakininkas, kultūros veikėjas. Svarbiausias darbas – parengtas ir išleistas dviejų tomų lietuviškų dainų rinkinys „Dainų balsai. Melodieen litauischer Volkslieder“ (1886–1889).

varpeliai“ (1909) įžangoje jis rašo: „Kitų dainų gaidas ėmiau iš žmonių dainų ir daugiau ar menčiau savo reikalams tasiau, kartais visai naujai sumaniau...“ Kalbamos melodijos irgi imtos iš Juškos ir Bartscho rinkinių. Dalinai prisidėjo prie minėtų dainų rinkinėlįje tilpusių melodijų taisymų jo brolis Albertas, baigęs muzikos studijas Karališkoje dailės akademijoje Berlyne. Didžiumą dainų jis harmonizavo, dalį harmonizavo Karališkosios muzikos direktorius Tilžėje P. W. Wolffas, Lėčiaus seminarijos muzikos mokytojas Karlas Janzas⁹. <...>

Kaip dr. V. Kudirka, taip ir dr. V. Vydūnas, būdami aukštos kultūros asmenybės, tautos vadai, gerai nujautė, kas tuo laikotarpiu reikalinga duoti liaudžiai, kad ją lietuvybėje palaikyti. Abu, būdami dideli muzikos mėgėjai, vienas smuiką ir violončelę vartojęs, kitas – arfa, vis tik jautė negalį savistoviai sumanymų muzikoje įgyvendinti, kreipėsi į muzikos specialistus: Kudirka – į lenkų, Vydūnas – į vokiečių. Bet abiejų veikalai teoriškai kultūringi paskirtį atliko savo tautoje su kaupu. Nepretendavo į „kompozitoriaus“ vardą kaip kad daugelis mūsų tarpe – vos porą akordėlių šiaip bei taip surašė pasivadinusių „kompozitoriais“.

Ant kiek Vydūno dainos buvo plačiai dainuojamos Mažojoje Lietuvoje, tiesiog dievinamos, D. Lietuvoje vos viena kita buvo dainuojama. Priežastis tame, jog Vydūno dainos visos buvo vokiečių pedantiškumu choraliniai nušlifotos. Sunkiai skambėdavo ir klausant darė slegiantį įspūdį. Per daug jautėsi protestantizmo dvasios įtakos. D. Lietuvoje vyravęs lengvas lenkiškas harmonijos stilius kažin kaip priešingai nuteikdavo.

Vydūnas nesimušė į jokių stilius, kurie kvepia svetimybėmis, bet viską darė iš grynos sielos ir gilaus įsitikinimo, jog tik taip bus geriausia jo vadovaujamai bendruomenei kaip jis randa geriau. To siekė užsispyrusiai ir žengė pirmyn aklaui, bile tauta iš to turėjo naudos. Jis buvo nepamainomas vaidinimų ir choro vedėjas. Jis sugebėdavo su šia sritimi taip paveikti plačiąsias mases, jog į jo parengimus susirinkdavo net iki 4 000 klausytojų. Jo rengiamos šventės įgaudavo masinę dvasios tautinę manifestaciją. Net vokiečiai kviesdavosi į savo šventes ir pas Vydūną ateidavo su savo orkestrais. Atrodo, jog jis gal buvo didesnis dainos propa[guotojas] negu mokėjęs prie kompozicijos kiek prisitaikyti. Nes, kaip jis yra pasakęs, jog kartais savo draugų specialistų darbus kai kuriose vietelėse tiek ilgai krapštinėjęs, kol [pri]taikęs savo skoniui. O jei iš to pasidarė muzikinė klaida, prašo nekaltinti jo draugų, bet jį patį.

Kai buvo pirmutinė Klaipėdos krašto Dainų šventė, atsimentu, Vydūnas dirigavo jungtiniam chorui giesmę „Pranašė Didis“; tikrai visus Mažosios Lietuvos žmones jis vergte pavergė, retam kuriam ašarų nebuvo akyse. Panašiai jam sekdavosi ir savose Dainų šventėse. <...> Tik to dėka jis sugebėdavo tas mases sutraukti. Atsimentu, kai jis Klaipėdoje, besirengiant Dainų šventei, dirigavo tūkstantiniam chorui bandymuose, net choris-tus savo išvaizda, laikysena ir nuotaika paveikė taip, lyg jie būtų buvę užkerėti. Mažo ūgio, sudžiūvęs, ilgaus plaukais atsistojo [prie] milžino Antano Vaičiūno; suprantama, choristai pasijuto esą mistinės jėgos apgaubti. Savo pranašumu jam visada sekėsi savo

⁹ Karl Janz – profesionalus muzikas, mokėjo lietuvių kalbą. Vydūno sudarytame ir Tilžėje išleistame dainų rinkinyje „Lietuvos aidos“ (1904) buvo įdėtos 7 Janzo harmonizuotos dainos.

vadovaujamą Giedotojų draugiją panaudoti savo užmačioms, nes tas choras ir buvo jo priemonės veikimo: šventės su koncertine programa ir vaidinimais. Kai jis pradėjo sceninius veikalus rašyti, didžiumoje į juos ir choralines grupes įtraukdavo su dainomis, kurias pats idėjiškai apmatęs, kviesdavosi vieną ar porą virš minėtų prietelių, kad jie parengtų harmoniją numatytam vienokiam ar kitokiam choriniam sąstatui. Visos šios priemonės, didinančios išpūdį veiksmo, buvo ne tautinėmis melodijomis paremtos, bet originalios. Tas priemonės plačiai vartojo dramose, misterijose. Visos šios demonstracijos yra labai savotiškai jo sukurtos ir daro savotišką išpūdį, tik jam vienam sugebant jį sukurti. Jis buvo gilus svajotojas, panaši yra ir visa jo originalioji muzika. Daugelyje atvejų jo brolio Alberto darbus recenzentai, rašydami apie Vydūno rengtus koncertus, priskirdavo pačiam Vydūnui dainos autorystę, kai tuo tarpu jis visa davė broliui ir savo draugams patvarkyti, nurodydamas, kaip ir ko jis nori. Jis buvo labai jautrus muzikoje ir giliai sieloje išsilavinęs, belankydamas didmiesčių visokių koncertus, operas ir kt. Jo nurodymai kūrėjams ar harmonizatoriams visada buvo rimti ir pagrįsti; girdėjęs visokios muzikos, pojūčiai buvo išsilavinę. Kaip ne viskas jo filosofijoje daugeliui suprantama, lygiai ir jo muzika originalioji <...> daugumai nesuprantama, nors ji ir miniatiūriška. Žodžiu, Vydūnas nepretendavo į kompozitorius, todėl ir negalima jo vadinti kompozitoriumi. Jis buvo gabus inspiruoti, kitus pritraukti į savo idėjų darbus patiektomis lietuviškais temomis, kad ir svetimtaučius, bile jis galėdavo atsiekti savo užsibrėžtą tikslą. Jis buvo muzikoje persisunkęs nuo pat vaikystės vokiškosios muzikinės kultūros [dvasia], suprantama, iš jos nepajėgė ir net nebandė pasiliuosuoti, todėl ir lietuvišką liaudies dainą savaip suprato ir tempė ant savotiško kurpalio. (Žilevičiaus laiškas Merkeliui 1958)

VIETOJ IŠVADŲ

Deja, Merkeliis knygos apie Vydūną taip ir neišleido – apsiribojo tik straipsnių publikavimu lietuvių išeivijos periodinėje spaudoje (Merkelis 1948, 1948a, 1953), todėl iš įvairių asmenų surinktais atsiminimais mažai pasinaudojo.

Lietuviai išeivijoje įvairiomis progomis prisimindavo Vydūną. Žilevičiui pasirūpinus, „Muzikos žinios“, pažymėdamos filosofo 100-ąsias gimimo metines, perspausdino Vydūno straipsnį „Lietuvių daina ir dainavimas Prūsų Lietuvoje“ (Storosta 1968), o buvęs Klaipėdos konservatorijos direktorius Australijoje gyvenančiam Antanui Krauzui užsiminė, kad rengiasi „parašyti apie Vydūną muzikoje“ (Žilevičiaus laiškas Krauzui 1969). Bet tai buvo tik ketinimai, ir Žilevičius dėl prasto regėjimo jau nesiėmė įgyvendinti šio sumanymo. Tačiau ir toliau kaupė medžiagą apie filosofą – rinko apie Vydūną laikraščiuose publikuotus straipsnius, vaizdinę medžiagą, renginių programėles, įvairiems asmenims filosofo rašytus laiškus. Tarp pastarųjų – pluoštas atvir laiškų (kopijos), siųstų 1904–1908 metų į Šveicariją

studentui Jurgiui Šauliui¹⁰, taip pat 1951 metais Baliui Jacikevičiui¹¹ adresuotas laiškas (originalas), išsiųstas iš Berlyno. Visa ši nedidelė, tačiau su meile sukaupta Žilevičiaus kolekcija gali pasitarnauti būsimiems Vydūno kūrybos tyrinėtojams.

ŠALTINIAI

Aleksandro Merkelio laiškas Juozui Žilevičiui. Great Neck, NY, 1957 m. spalio 29 d., Juozo Žilevičiaus-Juozo Kreivėno lietuviškos muzikos archyvas (toliau – ŽK LMA).

Juozo Žilevičiaus laiškas Aleksandriui Merkeliui. Elizabeth, New Jersey, 1958 m. kovo 31 d., ŽK LMA.

Juozo Žilevičiaus laiškas Antanui Krauzui. Chicago, 1969 m. birželio 25 d., ŽK LMA.

LITERATŪRA

„Aukuro“ švietimo savaitė. *Klaipėdos garsas*, 1926 10 22.

Aidos žieminė šventė. *Klaipėdos garsas*, 1927 02 15.

Amerikiečių ekskursija. *Klaipėdos garsas*, 1927 06 07.

Gerbiam. Vydūnas. *Klaipėdos garsas*, 1926 10 08.

Kauno kronika. *Lietuva*, 1920 05 15.

Margumynai. *Muzikos menas*, 1924, nr. 12, 27.

Maž. Liet. Lietuvių (Dainų Dienos) šventės rengimo komitetas. *Klaipėdos garsas*, 1927 02 15.

Merkelis, Aleksandras. Iš Vydūno vaikystės ir jaunystės. *Aidai*, 1953, nr. 4, 159–162.

Merkelis, Aleksandras. Vydūnas Didžiojoje Lietuvoje. *Mintis*, 1948 04 12 ir 1948 04 14.

Merkelis, Aleksandras. Vydūnas Mažosios Lietuvos draugijų kultūrinėje veikloje. *Lietuvių žodis*, 1948a 03 18; 1948a 03 25; 1948a 04 01; 1948a 04 15.

Petrauskaitė, Danutė. Radiniai archyve. *Literatūra ir menas*, 1988 03 19.

V. Bičiūno paskaita apie Vydūną. *Klaipėdos žinios*, 1924 12 13.

Storosta, Vilius (Vydūnas). Lietuvių daina ir dainavimas Prūsų Lietuvoje. *Muzikos žinios*, 1968, nr. 3–4, 6–7, 15.

Vydūno iškilmės Klaipėdoj. *Lietuvos aidas*, 1928 03 24.

Vydūno paskaita. *Lietuva*, 1920 05 30.

¹⁰ Jurgis Šaulys (1879–1948) – Lietuvos valstybės ir visuomenės veikėjas spaudos darbuotojas, Nepriklausomybės Akto signataras. 1903–1912 metais studijavo Berno universitete, kurį baigė filosofijos daktaro laipsniu.

¹¹ Balys Jacikevičius-Varūnas (1911–1982) – knygų ir natų leidytojas. Pasitraukęs į Vokietiją 1948 metais įsteigė leidyklą „Pašvaistė“, kuri nuo 1949-ųjų tęsė savo veiklą Niujorke. Bruklina turėjo natų ir plokštelių parduotuvę.

Danutė Petrauskaitė
Lithuanian Academy of Music and Theatre, Lithuania

ONE MORE LOOK AT VYDŪNAS

SUMMARY. More than 70 years have passed since the death of the philosopher, writer and honorary doctor of VMU Vydūnas (1868–1953). Several scientific articles have been published on his works, his books have been reprinted, and conferences are regularly held to analyze the philosopher's thoughts, which remain relevant today. Therefore, it is difficult to expect to find new sources, such as unpublished letters or memoirs, when everything seems to have been collected and systematized. However, sometimes it is possible to find important documents relating to Vydūnas in one archive or another one. This article discusses the relationship of the composer and musicologist Juozas Žilevičius (1891–1985) with the legendary thinker of Lithuania Minor, and presents the unknown memoirs of this musician, which provide an opportunity to gain a deeper insight into Vydūnas' musical activities.

KEYWORDS: Vydūnas, Juozas Žilevičius, music, song, choir.